

Türkçe ders kitaplarının PISA okuma becerileri alanındaki metinler ve sorular bağlamında değerlendirilmesi*

Evaluation of Turkish coursebooks in the context of texts and questions in PISA reading skills

Gönderim Tarihi / Received: 30.01.2025

Kabul Tarihi / Accepted: 01.05.2025

Doi: <https://doi.org/10.31795/baunsobed>.

Ayşe YILDIRIM**1

Saadet MALTEPE²

ÖZ: Okuryazarlık kavramı okuma yazma bilmekten çok daha fazlasıdır. Bu bakış açısıyla PISA (Programme for International Student Assessment), okuryazarlık becerisini, üç farklı alanda ölçer. Bu araştırmada, PISA okuma becerileri değerlendirme çerçevesinden hareketle Türkçe ders kitaplarındaki okuma metinleri ve etkinlikleri ile tema değerlendirme bölümlerindeki metinlerin şekil ve tür bakımından PISA’da yer verilen şekliyle incelemesi ve okuduğunu anlama sorularının PISA okuma becerileri bilişsel süreçlerine göre değerlendirmesi yapılmıştır. Araştırmada doküman incelemesi yöntemi kullanılmış, veri toplama aracı olarak 2023-2024 eğitim öğretim yılında kullanılan 5, 6, 7 ve 8.sınıf Türkçe ders kitapları seçilmiştir. Elde edilen veriler tümdengelimsel analiz ile çözümlenmiştir. Metin şekli bakımından Türkçe ders kitaplarındaki okuma becerisine yönelik metinlerin daha çok “sürekli metinler” den seçildiği, “karma metin”lere ise yer verilmediği sonucuna ulaşılmıştır. Metin türüne yönelik yapılan incelemede ise Türkçe ders kitaplarındaki okuma becerisi ile ilişkili metinlerin en çok anlatı ve açıklama türündeki metinlerden seçildiği, diğer metin türlerine ise daha az yer verildiği görülmüştür. PISA’daki bilişsel süreçlere yönelik yapılan inceleme sonucunda incelenen ders kitaplarında “bilgiye ulaşma” ve “anlama” süreçlerine yönelik sorulara daha çok, “değerlendirme ve derinlemesine düşünme” sürecine yönelik sorulara ise daha az yer verildiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: PISA, Okuma becerileri, Türkçe ders kitapları, Metin şekli ve türü, Bilişsel süreçler

ABSTRACT:

The concept of literacy is much more than knowing how to read and write. From this perspective, PISA (Programme for International Student Assessment) measures literacy skills in three different areas. In this study, based on the PISA reading skills assessment framework, the reading texts and activities in the Turkish textbooks and the texts in the theme assessment sections were analyzed in terms of form and type as included in PISA, and the reading comprehension questions were evaluated according to PISA reading skills cognitive processes. In the study, the document analysis method was used, and 5th, 6th, 7th, and 8th grade Turkish textbooks used in the 2023-2024 academic year were selected as data collection tools. The data obtained were analyzed with the descriptive analysis technique. In terms of text type, it was concluded that the texts related to reading skills in Turkish textbooks were mostly selected from “Continuous texts” and “Mixed texts” were not included. In the analysis of text types, it was observed that the texts related to reading skills in Turkish textbooks were mostly selected from story and explanation types, while other text types were less common. As a result of the examination of the cognitive processes in PISA, it was found that the questions related to “Locate Information” and “Understand” processes were mostly included in the examined textbooks, while questions related to the “Evaluation and Reflection” process were less included.

Keywords: PISA, Reading skills, Turkish course books, Text format and type, Cognitive processes

* Bu çalışma ikinci yazarın danışmanlığında hazırlanan birinci yazarın yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Sorumlu Yazar

¹ Bilim Uzmanı, MEB, ayramayse22@hotmail.com, <https://orcid.org/0009-0005-2893-2058>

² Prof. Dr., Balıkesir Üniversitesi Türkçe Eğitimi ABD, sadetmaltepe@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-2800-6247>

EXTENDED ABSTRACT

Literature review

The Program for International Student Assessment (PISA) has been conducted in OECD member countries since 2000. Implemented in Turkey since 2003, PISA is an evaluation study in the field of education. With the PISA exam, which is held every three years, the knowledge and skills of 15-year-old students who continue formal education are evaluated, and countries are provided to see their rankings in the world. The concept of “literacy” draws attention when we look at the areas addressed in PISA, one of the most important studies measuring universal literacy. Apart from “Reading Skills”, the concept of literacy is also emphasized in the fields of mathematics and science. In this system, literacy is used as a tool for understanding and communicating information for reading, mathematics, and science. PISA's definition of literacy also emphasizes the realization of individuals' goals, increasing their knowledge and potential, and their social participation. In line with these points, literacy appears as individual equipment used to fulfil a function in life practices. This equipment, which is a tool that enables the realization of individual expectations, performs its function through individual acts to be exhibited in contexts within the social structure. Therefore, literacy is based on a broad conceptual quality that includes social participation

Methodology

The research is a descriptive study conducted with the survey model, and the data were collected by the document analysis technique. Descriptive analysis, one of the qualitative data analysis techniques, was used to analyse the data. The main material of the study consists of Turkish textbooks.

In the study, the basic reading texts in the Turkish textbooks, the texts given in the activities related to reading skills and the texts related to reading skills in the theme evaluation sections were included in the study, while listening/watching texts, activities related to these texts and free reading texts were not included in the study. The data collection process was carried out in four stages. The reading texts in each theme and theme evaluation sections of the textbooks were analysed under the headings of “Text form” and “Text type” as they are addressed in PISA. The activities related to reading skills, sub-text questions, and the texts and text-related questions in the “Theme Evaluation” sections at the end of the themes were evaluated under the title of “Cognitive Processes”.

Findings

The 184 texts related to reading skills given as question context in reading texts, activities, and theme evaluation sections in Turkish textbooks were analysed in terms of text forms in PISA. It was determined that the main reading texts in the 5, 6, 7, and 8th grade Turkish textbooks were in the category of “Continuous Texts” and discontinuous and mixed texts were not used as the main text at any grade level. It was determined that none of the texts for reading skills in the activities in 5th, 6th, 7th, and 8th grade Turkish textbooks were mixed texts. When the reading texts used as question contexts in the theme evaluation sections were examined, it was seen that texts with continuity were used intensively, there was one text without continuity, and mixed texts were not used.

The reading texts in the Turkish textbooks and the texts for reading skills used as question context in the activity and theme evaluation sections were analysed in terms of text types in PISA. It can be said that the 8th-grade Turkish textbook has the highest text diversity since it contains all of the text types defined in PISA. When the texts in the Turkish textbooks at all grade levels of secondary school were evaluated in terms of genre, it was found that the main reading texts were mainly selected from the genres of “Story”, “Explanation”, and “Poetry”. “Texts in the 'Interaction' and 'Discussion' genres were used as main reading texts, albeit in small numbers, while the 'Description' and 'Instruction' genres were used only in the activity and theme evaluation sections.

The 985 activities and questions in the Turkish textbooks used in Turkish lessons were analysed according to the cognitive processes related to reading skills in PISA. It was observed that the most common use of in-text activities and questions in Turkish textbooks was for the “Comprehension” process. The 157 questions related to reading skills in the theme evaluation sections of Turkish textbooks were analysed according to the cognitive processes in PISA. As a result of the examination of the theme assessment sections in the middle school Turkish textbooks, it was seen that the questions related to the

processes of “Locating Information” and “Understanding” were concentrated at all grade levels, and there were fewer questions about the processes under the title of “Evaluation and Reflection”.

Results and recommendations

In the analysed textbooks, it was determined that texts with continuity were used more, texts without continuity were mostly used in activities, and the mixed text form was not used at all. Continuous texts were used in almost all of the theme evaluation questions.

The analysis indicates that the vast majority of main reading texts across all grade levels were selected from the genres of narrative, expository, and poetry texts. . Most of the texts used as main reading texts are in the story genre. It was observed that the texts selected for use in the activities had different genre characteristics. As a result of the analysis conducted at all grade levels in the context of reading skills, it was seen that texts in the genres of story, description, explanation, discussion, instruction, interaction, and poetry were used in the activities.

In the evaluation made according to PISA cognitive processes, it was seen that the activity and text questions used in the context of reading skills were mostly prepared for the processes of “Finding Information” and “Understanding”. It was determined that the activity and text questions for the “Evaluation and Reflection” process were included less than the others. It was observed that the questions related to reading skills in the theme evaluation sections were again oriented towards the processes of 'Locating Information' and 'Comprehension', while the questions requiring the use of higher-level skills were fewer.

The fact that the texts in the textbooks have different formats and genre characteristics enables students to gain experience in approaching different texts. For students' development, it is essential that the activities and questions in textbooks are designed to address diverse interests and are structured with increasing levels of difficulty appropriate to each grade level. It would be beneficial for the development of both academic and life skills to include more activities that will develop high-level cognitive skills, more sub-textual questions and more questions that will enable students to find solutions to problems they may encounter in daily life based on the texts. Subjecting the textbooks accepted for five years to interim reviews, including current text types and forms in the textbooks, and raising awareness of teachers about these text types and forms through in-service training activities will positively affect student achievement.

Giriş

Günümüzde büyük bir hızla değişmekte ve gelişmekte olan teknoloji, bu hıza uyum sağlayabilecek ve bu durumu en verimli şekilde değerlendirebilecek yeterliliklere sahip bireyler yetiştirilmesini zorunlu kılmaktadır. Bu zorunluluk birçok alandaki değişimin eğitim alanına da yansımaya sebep olmakta, eğitim alanındaki uygulamaların güncellenmesi ve çağın gereklerini yakalaması gerekliliğini ön plana çıkarmaktadır. OECD tarafından 1997’de geliştirilen ve 2000 yılından beri uygulanmakta olan Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı (PISA) 2003 yılından itibaren ülkemizde de uygulanmaya başlanmıştır. Üç yıllık dönemler şeklinde yapılan uygulamaya öğrenime devam eden 15 yaşındaki öğrenciler katılmaktadır. PISA ve diğer ulusal ya da uluslararası değerlendirme çalışmaları, ilgili yaş grubundaki öğrencilerin bilgi ve becerilerine yönelik elde edilen sonuçlardan hareketle ulusal öğretim programlarının mevcut durumlarının saptanmasına, yapılması gereken değişikliklerin belirlenmesine, katılımcı ülkelerin eğitim alanında dünya çapındaki sıralamalarını görmelerine olanak tanımaktadır. Bu bağlamda, ülkemizde çoğunluğu 9.sınıfa devam eden öğrencilerin girdiği PISA gibi uluslararası ölçme çalışmalarında, öğrencilerin ortaokulda gördükleri derslerde edindikleri eğitim girdileri değerlendirilmektedir.

Evrensel okuryazarlığı ölçen başlıca çalışmalardan olan PISA’da, “okuryazarlık” kavramına vurgu yapılarak ölçüm yapılan tüm alanlar okuryazarlık çatısı altında ele alınmış ve öğrencilerin temel konu alanlarındaki farklı durumlarda karşılarına çıkan sorunları açıklarken, kendine göre değerlendirirken ve çözüm üretirken; var olan bilgi ve yeteneklerini kullanma, çözümleme, mantıklı çıkarımlar oluşturma gibi yeterli olma durumları biçiminde değerlendirilmiştir (MEB, 2023, s.28). Böylece PISA’da kalıplaşmış tanımlar geride bırakılarak okuma; anlama, yorumlama, değerlendirme, çıkarım oluşturma gibi bilişsel yeterlikleri birleştiren bir beceri olarak ele alınmış, farklı biçimlerde sunulan metinlerin özümsemesi, yüzeysel anlamın altındaki derin anlamın anlaşılabilmesi ve elde edilen bilgilerin farklı bakış açılarıyla yorumlanabilmesi, bilginin doğru şekilde ve uygun yerde kullanılabilmesi becerisine dönüşmüştür.

Bu durum okuma becerisi ve bağlamındaki okuryazarlık kavramının; Türkçe ders kitaplarındaki okuma metinleriyle, bu metinlere yönelik hazırlanan etkinliklerle, tema sonlarında verilen okuma metinleri ve bu metinler bağlamında hazırlanan sorularla ne kadar geliştirildiği sorusu akla gelmektedir. Bu sorudan hareketle bu araştırmada, Türkçe ders kitaplarındaki okuma metinlerinin ve metinlere bağlı etkinliklerin okuma becerisine yönelik uluslararası düzeyde uygulanan değerlendirme çalışmalarında yer verilen biçim ve tür özelliklerini ne kadar taşıdığının ve yine bu çalışmalarda kabul gören bilişsel becerileri geliştirme noktasında bu amaca ne kadar hizmet ettiğinin araştırılması amaçlanmıştır.

Kavramsal Çerçeve

Türkçe ders kitapları ve metin

Dil öğretimi derslerinin başlıca öğretim aracı olarak kabul edilebilecek metinler, öğrencilerin dili kullanma ve iletişim kurma becerilerinin yanı sıra, zihinsel ve sosyal yönden gelişimini de destekleyici bir rol oynar. Türkçe öğretiminin temel aracının metinler olduğunu ve öğrencilerin ilgi, ihtiyaç ve dil evrenlerine uygun olarak seçilen nitelikli metinlerin, onların duygu ve düşünce eğitiminde önemli sorumluluklar üstlendiği söylenebilir (Sever, Kaya ve Aslan, 2017, s.20).

PISA’da metin kavramı el yazısı, basılı veya dijital şekilde sunulan yazılı araçlar olarak ele alınmıştır. Bu tanımda tamamen işitsel unsurlar (ses kayıtları, film, TV, animasyonlu görseller vb.) metin kavramının kapsamı dışında bırakılmıştır. Metinler yazıdan oluşabildiği gibi diyagramlar, resimler, haritalar, tablolar, grafikler ve çizgi romanlar gibi görsel göstergeler de içerebilir. Bu görsel öğelere bir metnin içinde yer verilebildiği gibi müstakil metin olarak da yer verilebilir (OECD, 2019a, s. 29).

“Metin” kavramına yönelik tanımlar çoğaltılabilir. Fakat araştırmaya ders kitaplarında yer verilen metinler konu edildiği için ders kitaplarında kullanılacak metinlerin özelliklerine de değinmek gerekmektedir. MEB Ders Kitapları ve Eğitim Araçları Yönetmeliğinde ders kitabının anlamına, “*Herhangi bir eğitim ve öğretim programı çerçevesinde hazırlanmış, Kurulca örgün ve yaygın eğitim kurumlarında okutulması uygun bulunan basılı veya dijital ortamdaki kitap ve ekleri veya model prototipi* (MEB, 2021).” olarak yer verilmiştir. Türkçe Dersi Öğretim Programı’nda Türkçe ders kitaplarında yer verilecek metinlerin özellikleri sıralanmış; kullanılacak metinlerin alıntılanma şekilleri

ve kısaltılma koşulları, yayınevi, yazar ve kaynak ölçütleri, edebi ve estetik değer nitelikleri, biçimsel özellikleri gibi hususlara değinilmiş, metinler tür bakımından “bilgilendirici”, “anlatı” ve “şiir” şeklinde ana biçimlere ayrılmıştır (MEB, 2019a).

PISA Nedir?

PISA (Programme International for Student Assessment); “Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı” anlamına gelen ve OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development-Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı) yönetiminde her üç yılda bir dünya çapında birçok ülkede 15 yaşındaki öğrencilerin katılımıyla gerçekleştirilen uluslararası bir tarama uygulamasıdır. Matematik, fen ve okuma becerileri okuryazarlığı olarak üç tematik çevrede yürütülen çalışmalar iki bölümde gerçekleştirilir. İlk bölümde öğrencilerin bilgi ve becerileri ölçülürken ikinci bölümde ise katılımcı ülkelerdeki eğitim-öğretimde etkili değişkenlerin nitelikleri incelenmektedir. Bu amaçla ücretli ve ücretsiz farklı veri toplama teknikleri kullanılmaktadır (Altun ve Gürbüz, 2019, s.4).

PISA uygulamalarında yıllar içinde birtakım değişimler yapılmıştır. İlk dört uygulamada kâğıt-kalem testi şeklinde yapılırken sonrasında bilgisayar tabanlı değerlendirme çalışmaları başlamıştır. PISA 2018 uygulamasında ağırlıklı alan olan okuma becerileri alanında uygulanmaya başlanan “bireyselleştirilmiş test” uygulamasına 2022’de matematik ile okuma becerileri okuryazarlığı alanlarında devam edilmiştir. 2018’e kadar olan uygulamalarda kullanılan kitapçıklardaki sorular sabit bir yapıya sahipken 2018 ve 2022 uygulamalarında öğrencinin sorulara verdiği cevaplardan yola çıkarak sınavın devamında karşılaşılabilecek soruların saptandığı değişken bir model kullanılmıştır (MEB, 2023).

PISA okuma becerileri değerlendirme alanı

“PISA’da ‘okuma okuryazarlığı’ olarak adlandırılan okuma becerisi değerlendirme çerçevesinde okuryazarlık kavramı, tüm alanlar için bilgiyi kavramaya ve ulaştırmaya yarayan bir araç anlamındadır (Bozkurt, Uzun ve Lee, 2015, s.298).” PISA’nın üç değerlendirme alanında da ortak olan “okuryazarlık” kavramına daha yakından bakmak PISA uygulamalarının temel amacını anlama açısından gereklidir. PISA araştırmasında okuma becerisi, metni seslendirmenin ötesine geçerek okuyucunun belli bir amaç doğrultusunda bir veya daha fazla metindeki bilgiyi kavrayarak ilişkilendirmesine sahip olunan yeterliklerin bütünüdür (MEB, 2023, s.84). “PISA okuma becerileri kavramı, insanların okuma yaptığı bir dizi durumu, yazılı metinlerin sunulma yollarını (ör. basılı kitaplarda, bilgi notlarında, online forum ve haberlerde) ve belirli bir pratik bilgiyi bulmak gibi fonksiyonel ve sınırlı olandan diğer yapma, düşünme ve var olma yollarını anlama gibi derin ve geniş kapsamlı olana kadar okuyucuların metinlere çeşitli yaklaşma ve metinleri kullanma yollarını kapsamaktadır (MEB, 2016, s.28).” “Okuma becerileri yeterliliği, sadece basılı dokümanların dünyasında değil öğrenciler ve yetişkin okumalarının giderek daha önemli bir parçası haline gelen dijital metinlerin anlamlandırılabilmesini de içermektedir (MEB, 2015, s.91).”

PISA 2022 okuma becerileri değerlendirme çerçevesinde, öğrencilerin farklı zorluk seviyesindeki sorulara ve görevlere yönelik PISA’da aldıkları puanlara göre sınıflandırılacağı sekiz yeterlik düzeyi oluşturulmuştur. PISA’da okuma yeterliğine dair sonuçlar “var” ya da “yok” şeklinde değil, öğrencilerin farklı güçlük derecelerine göre sınıflanmış görevleri tamlayabilme durumlarından yola çıkılarak düzeylere ayrılır. Öğrencilerin en alt düzeyden en üst düzeye kadar basitten karmaşığa ve açık olandan daha az açık olana doğru çeşitli zorluk seviyelerindeki metinleri yorumlayabilmeleri gerekmektedir. PISA yeterlik düzeyleri ile ilgili 2003 yılından 2018 yılına kadar çeşitli güncellemeler yapılmıştır. 2022 uygulamasında okuma becerileri çerçevesinde yer verilen okuma becerileri boyutları ve yeterlik düzeyleri 2018’de tanımlanan şekliyle uygulanmıştır.

PISA yeterlik düzeylerine bakıldığında genel olarak en altta yer alan seviyeden en üstteki seviyeye kadar aşamalı bir ilerleme benimsenmiştir. Öğrencilerin tanımlanmış olan yeterlik davranışlarına sahip olabilmeleri için sözcüksel düzeydeki işlemlerden daha üstbilişsel yetkinlikler gerektiren metinsel, metinler arası ve çözümsel düzeydeki işlemleri yapabilmeleri istenmektedir. Öğrencilerin farklı ortamlarda sunulan metinlere (yazılı/elektronik) aşına olmaları, bilgiyi nasıl kullanacağına karar verebilecek beceriye sahip olmaları, sözcüksel, tümcesel ve metinsel düzeyde bilişsel işlemler yapabilmeleri, sözcüksel muğlâklık varlığında doğru anlama yönelik çıkarım yapabilmeleri, artalan bilgileriyle metinde yer verilen bilgileri bütünleştirebilmeleri, yazarın bakış açısına ve metinde aktarılan

bilgilerin nitelik ve güvenilirliğine yönelik çıkarımlar yapabilmeleri okuma becerileri alanında üst düzey yeterlik seviyelerinde olan öğrenci davranışlarındandır.

PISA metin şekilleri

İlk PISA uygulamalarında (2003 ve 2006) sürekli metinler ve süreksiz metinler (OECD, 2003, s. 109; MEB, 2005, s. 114-116; OECD, 2006, s. 46-47; MEB, 2010a, s.65) olarak iki alt başlık halinde incelenen metin biçimleri, okuma becerilerinin ağırlıklı alan olduğu 2009 uygulamasında genişletilerek dört alt başlıkta “akıcı (sürekli), bağımsız (süreksiz), karışık ve çoklu” ele alınmıştır (OECD, 2009, s.27; MEB, 2010b, s.24). Türkiye’nin ilk defa yer aldığı PISA 2003 araştırmasında verilen metin biçimine dönük açıklamalarda metin biçimleri “sürekli (continuous)” ve “süreksiz (non-continuous)” olarak iki alt başlığa ayrılmıştır.

PISA metin şekilleri 2018 uygulamasında üç başlık altında değerlendirilmiştir: “Devamı olan metin (sürekli), devamı olmayan metin (süreksiz) ve karışık metin.” (OECD, 2019a, s. 38; MEB, 2019b, s. 32). Bugüne kadar yapılan son uygulama olan PISA 2022 uygulamasında, okuma becerileri alanında yer verilen metin biçimleri 2018 yılında yapılan sınıflandırmaya göre ele alınmıştır. 2018 uygulaması sonrası açıklanan PISA 2018 Türkiye Ön Raporu’nda “karışık metin” başlığı PISA 2022 Türkiye Raporu’nda “karma metin” şeklini alsa da anlamsal bir fark yoktur. OECD tarafından yayımlanan raporlarda (OECD, 2019a; OECD, 2023) metin şekilleri aynı başlıklar altında tanımlanmıştır. Araştırmada metin şekilleri PISA 2022 Türkiye Raporu’nda yer alan başlıklar altında sürekli, süreksiz ve karma metin olarak incelenmiştir.

PISA metin türleri

Metin türleri metinlerin konularına, biçimsel ve teknik özelliklerine göre birbirinden ayrılmış şekilleridir (Kaldırım ve Tavşanlı, 2018, s.399). PISA’da metin türleri; anlatı, açıklama, tartışma gibi okuma çerçevesinin temelini oluşturan kategoriler üzerine temellenmiş ve temel edebi amaçlara göre sınıflandırılmıştır (MEB, 2010b, s.26). PISA’daki metinler farklı türlerin temsil edilmesini sağlamak amacıyla öne çıkan özelliklerine göre sınıflandırılmaktadır (MEB, 2015, s.95).

PISA uygulamalarında farklı başlıklar altında metin türlerine yer verilmiştir. 2018’de uygulanan PISA’da metin sınıflandırması için dört boyut kullanıldığı belirtilerek bu boyutlar şu şekilde sıralanmıştır: kaynak, etkileşim şekli, metin şekli ve metin türü. Uygulama sonrası hazırlanan raporda bu boyutlara ilişkin açıklamalar yapılmıştır, metin türü ile ilgili yapılan açıklamada metin türlerinin bir önceki çerçeveden farklı olmadığı belirtilmiştir (OECD, 2019b, s.35). Aynı yıl hazırlanan başka bir raporda (OECD, 2019a) metin türlerinin betimleme, anlatı, açıklama, tartışma, yönerge ve etkileşim olmak üzere altı türden oluştuğu belirtilir. 2022 yılında uygulanan son PISA döngüsünde metin türleri de bu haliyle değerlendirilmiştir.

PISA okuma becerileri değerlendirme alanındaki bilişsel süreçler

PISA’da okurun karşılaştığı bir metni okurken aktif olarak sergilediği süreçler değerlendirme kapsamına alınmış ve buna yönelik bilişsel süreçlere yer verilmiştir. 2018 uygulamasında okuma becerileri açısından yapılan yeniliklerden biri diğer bilişsel süreçlerin temeli sayılan akıcı okuma sürecinin ayrı bir süreç olarak değerlendirilmesidir. (OECD, 2019b, s.35; MEB, 2019b, s.33). Okuma becerileri bilişsel süreçlerinin en alt beceriden en üste doğru sıralanmıştır. Bunlar ilk olarak “akıcı okuma, bilgiye ulaşma, metindeki bilgileri tarama ve bulma, ilgili metinleri arama ve seçme” bileşenleridir. Anlama süreci ise “gerçek anlamı ifade etme” ile “çıkarımları birleştirme ve çıkarım oluşturma” olarak kendi içinde ikiye ayrılmıştır. Okuma becerileri çerçevesindeki en üst düzey, “değerlendirme ve derinlemesine düşünme” dir. Değerlendirme ve derinlemesine düşünme “niteliği ve güvenilirliği değerlendirme”, “metnin içeriği ve biçimi üzerine düşünme” ile “uyuşmazlıkları belirleme ve uyuşmazlıkların üstesinden gelme” olarak üç alt süreçte incelenmiştir (OECD, 2019b, s.36; MEB, 2019b, s.34).

Yöntem

Araştırma, betimsel bir araştırmadır. Araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne kendi ortamında ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır, değiştirilmeye veya etkilenmeye çalışılmaz, önemli olan onun uygun şekilde gözlenmesi ve belirlenebilmesini amaçlar (Karasar, 2005, s.77). Bu amaçla Türkçe ders kitaplarındaki; okuma metinlerinin, etkinliklerde soru bağlamı olarak verilen metinlerin, tema

değerlendirme bölümlerinde soru bağlamı olarak verilen metinlerin PISA’da ele alınan haliyle şekil, metin tür özelliklerinin nasıl olduğu ve Türkçe ders kitaplarındaki okuma becerisine yönelik etkinliklerde yer alan soruların PISA’daki bilişsel süreçlere göre nasıl sınıflandırıldığı incelenmiştir.

Araştırmanın çalışma nesnesi olarak 2023-2024 eğitim-öğretim yılında Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının onayı ile Türkiye’deki devlet ortaokullarında Türkçe ders kitabı olarak kullanılan ders kitapları (5. Sınıf Koza Yayınları, 6.Sınıf MEB Yayınları, 7.Sınıf Dörtel Yayınları ve 8.Sınıf MEB Yayınları) seçilmiştir. Araştırmada verilerin toplanması aşamasında doküman analizi tekniği kullanılmış ve elde edilen verilerin çözümlenmesi tümdengelimsel analiz ile gerçekleştirilmiştir.

Araştırmada elde edilen veriler, ilk olarak Türkçe ders kitaplarındaki okumaya dönük metinler, etkinlikler ve tema değerlendirmelerde yer alan metinler şekil ve tür bakımından PISA 2022 Türkiye Raporu’nda (MEB, 2023), “metin türleri” başlığı altında verilen “metin şekli” ve “Metin türü” boyutlarında yer alan alt başlıklara göre sınıflandırılmıştır. Metinlerin şekil ve tür bakımından incelenmesinin ardından okuma metinleri ile ilgili etkinliklerde ve tema değerlendirme bölümlerinde yer alan okuma becerisine yönelik sorular, PISA 2022 Türkiye Raporu’nda (MEB, 2023), “bilişsel süreçler” başlığı altında ele alınan bilişsel süreçlere göre kodlanmıştır. Araştırmanın güvenilirliğini sağlamak açısından kodlanan veriler, “Görüş Birliği = Görüş Birliği/(Görüş Birliği + Görüş Ayrılığı) x 100” (Miles ve Huberman, 1994) formülü kullanılarak hesaplanmış ve iki farklı Türkçe eğitimi alan uzmanının görüşleri doğrultusunda %89 oranında görüş birliği olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bulgular

1. Türkçe Ders Kitaplarındaki Metinlerin PISA’da Ele Alınan Haliyle Şekil ve Tür Özelliklerine İlişkin Bulgular

Araştırmada ilk olarak Türkçe ders kitaplarındaki okuma metinleri ile etkinliklerde ve tema değerlendirme bölümlerinde soru bağlamı olarak verilen okuma becerisine yönelik metinler, PISA’daki metin şekilleri açısından incelenmiş ve Tablo 1’de gösterilmiştir:

Tablo 1: 5, 6, 7 ve 8. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki okuma metinlerinin PISA’daki metin şekilleri açısından sınıflandırması

Sınıf Düzeyi	Sürekli Metinler			Süreksiz Metinler			Karma Metinler			Toplam
	Okuma Metni	Etkinlik Metni	Tema Değ. Metni	Okuma Metni	Etkinlik Metni	Tema Değ. Metni	Okuma Metni	Etkinlik Metni	Tema Değ. Metni	
5. Sınıf	24	4	8	-	3	-	-	-	-	39
6. Sınıf	24	21	8	-	5	-	-	-	-	58
7. Sınıf	24	1	10	-	1	-	-	-	-	36
8. Sınıf	24	8	14	-	4	1	-	-	-	51
Toplam	96	34	40	-	13	1	-	-	-	184

Tablo 1’e göre; 5, 6, 7 ve 8. sınıf Türkçe ders kitaplarında 184 metnin sürekli metinlerden seçildiği görülmüştür. 5. sınıf Türkçe ders kitabındaki etkinliklerde okuma becerisine yönelik metin 7, 6. sınıf Türkçe ders kitabında 26, 7. sınıf Türkçe ders kitabında ise 2, 8. sınıf Türkçe ders kitabında ise 12 tanedir. Buna göre, MEB yayınlarından çıkan 6.sınıf Türkçe ders kitabında etkinliklerde okuma

becerisine yönelik soru bağlamı olarak kullanılan metin sayısının diğer sınıf düzeylerindekielerden daha fazla olduğunu söylemek mümkündür.

Türkçe ders kitaplarındaki tema değerlendirme bölümleri incelendiğinde şu sonuçlara varılmıştır: 5, 6 ve 7. sınıf Türkçe ders kitabındaki tema değerlendirme bölümlerinde kullanılan metinlerin tamamı sürekli metin şeklindedir. 8. sınıf kitabında ise tema değerlendirme bölümlerinde okuma becerisiyle ilintili 15 metin yer almaktadır. Bu metinlerin 14 tanesi sürekli metinken 1 tanesi süresiz metindir. Bu durumda, incelenen Türkçe ders kitaplarındaki tema değerlendirme bölümlerinde okuma becerisine yönelik soru bağlamında kullanılan metinlerin daha çok sürekli metinlerden seçildiği söylenebilir.

Araştırmada ikinci olarak Türkçe ders kitaplarındaki metinler, PISA'daki metin türleri açısından incelenmiş ve inceleme sonucunda ulaşılan veriler Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2: 5, 6, 7 ve 8. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki okuma metinlerinin PISA'daki metin türleri açısından sınıflandırması

Sınıf Düzeyi	Metin Türü								Toplam
	Metnin Kullanım Yeri	Anlatı	Betimleme	Açıklama	Tartışma	Yönerge	Etkileşim	Şiir	
5.Sınıf	Okuma Metni	9	-	7	-	-	-	8	24
	Etkinlik Metni	4	-	2	-	1	-	-	7
	Tema D. Metni	4	-	3	-	-	-	1	8
6.Sınıf	Okuma Metni	12	-	7	1	-	1	3	24
	Etkinlik Metni	3	1	14	1	-	5	2	26
	Tema D. Metni	4	-	3	-	-	-	1	8
7.Sınıf	Okuma Metni	9	-	8	-	-	-	7	24
	Etkinlik Metni	-	-	1	-	1	-	-	2
	Tema D. Metni	2	-	4	1	-	-	3	10
8.Sınıf	Okuma Metni	11	-	6	1	-	-	6	24
	Etkinlik Metni	5	-	5	-	1	1	-	12
	Tema D. Metni	4	1	6	-	-	-	4	15
Toplam		67	2	66	4	3	7	35	184

Tablo 2'ye göre, 5 ve 8. sınıflarda en çok “anlatı” türünde; 6 ve 7. sınıfta en çok “açıklama” türünde metin kullanıldığı görülmüştür. Metin türü çeşitliliği bakımından 5, 6, 7 ve 8. sınıf Türkçe ders kitaplarında en fazla metin çeşitliliğine 8. sınıf ders kitabında yer verildiği söylenebilir çünkü incelenen 8.sınıf Türkçe ders kitabında PISA'da tanımlanan metin türlerinin tümüne yer verilmiştir. Ortaokuldaki tüm sınıf düzeylerinde Türkçe ders kitaplarındaki metinler tür bağlamında değerlendirildiğinde; asıl okuma metinlerinin ağırlıklı olarak “anlatı”, “açıklama” ve “şiir” türündeki metinlerden seçildiği

belirlenmiştir. “etkileşim” ve “tartışma” türlerindeki metinlerin az sayıda olsa da asıl okuma metni olarak kullanıldığı, “betimleme” ve “yönerge” türlerine ise sadece etkinliklerde ve tema değerlendirme bölümlerinde yer verildiği belirlenmiştir. Metin türlerine yönelik bulgulardan yola çıkarak PISA gibi uluslararası düzeyde yapılan değerlendirme sınavlarında kullanılan tüm metin türlerine örnek teşkil edecek metinlere Türkçe ders kitaplarında yer verilmediği söylenebilir. Kimi metin türlerine yönelik bazı sınıf düzeylerinde hiç kullanım olmazken kimi metin türlerinde ise sınırlı kullanım yapılmıştır.

2. Türkçe Ders Kitaplarındaki Okuma Becerisine Yönelik Etkinliklerin ve Etkinliklerde Yer Alan Metin Altı Soruların PISA’daki Bilişsel Süreçlere Göre Değerlendirilmesine İlişkin Bulgular

Araştırmada ilk olarak Türkçe ders kitaplarındaki okuma becerisine yönelik etkinliklerde yer alan soruların zorluk düzeylerine bakılmaksızın bir değerlendirme yapılmıştır. Bu değerlendirmeye ait bulgulara Tablo 3’te yer verilmiştir.

Tablo 3: Türkçe ders kitaplarındaki okuma becerisine yönelik etkinliklerin ve metin altı soruların PISA’daki bilişsel süreçlere göre sınıflandırması

Bilişsel Süreçler	Bilgiye Ulaşma		Anlama	Değerlendirme ve Derinlemesine Düşünme				Toplam
Alt Boyutlar	Bilgileri tarama ve bulma	İlgili metinleri arama ve seçme	Gerçek anlamı ifade etme	Çıkarımları birleştirme ve oluşturma	Niteliği ve güvenirliliği değerlendirme	Metnin içeriği ve biçimi üzerine düşünme	Uyuşmazlıkları belirleme ve uyuşmazlıkların üstesinden gelme	
Etkinlik Sayıları	168	-	185	474	9	126	23	985

Tablo 3’e göre Türkçe derslerinde kullanılan ve incelemeye konu edilen Türkçe ders kitaplarında okuma becerisine yönelik 985 adet etkinlik ve bu etkinliklerdeki sorular, PISA’daki okuma becerileri ile ilgili bilişsel süreçlere göre incelenmiştir. Türkçe ders kitaplarında en fazla “anlama” sürecine yönelik etkinlik ve metin altı sorularının kullanıldığı görülmüştür. Bu noktada “ilgili metinleri arama ve seçme” başlığı altında incelenen bilişsel sürece yönelik şu ek bilgileri vermek gerekir: PISA’da tanımlanan şekliyle daha çok dijital okuma esnasında birden çok metin parçası ile çalışırken kullanılan bu sürece Türkçe ders kitaplarında da yer verilmiştir. Fakat yer veriliş şekli olarak etkinliklerden ziyade “Sonraki Derse Hazırlık/Gelecek Derse Hazırlık” bölümlerinde ve okuru genel ağda güvenli araştırmaya yönlendiren (edu ve gov uzantılı sitelere yönlendirme içeren) ya da sonraki dersin içeriği ile ilgili genel ağda araştırma yapılmasını isteyen yönergeler olarak yer verilmiştir. Türkçe ders kitaplarındaki okuma becerisine yönelik etkinliklerde;

Metindeki bilgileri tarama ve bulma sürecine yönelik 168,

Gerçek anlamı ifade etmeye yönelik 185,

Çıkarımları birleştirme ve çıkarım oluşturma sürecine yönelik 474,

Niteliği ve güvenirliliği değerlendirmeye yönelik 9,

Metnin içeriği ve biçimi üzerine düşünme sürecine yönelik 126 ve

Uyuşmazlıkları belirleme ve uyuşmazlıkların üstesinden gelmeye yönelik 23 soruya yer verilmiştir.

Bu belirlemenin ardından Türkçe ders kitaplarındaki okuma becerisine yönelik etkinliklerin PISA'daki bilişsel süreçlere göre sınıflandırması yapılmıştır. Elde edilen bulgulara Tablo 4'te yer verilmiştir.

Tablo 4: Okuma becerisine yönelik etkinliklerin PISA'daki bilişsel süreçler bağlamında sınıflara göre değerlendirmesi

Bilişsel Süreçler	Bilgiye Ulaşma		Anlama		Değerlendirme ve Derinlemesine Düşünme		
Alt Boyutlar	Bilgileri tarama ve bulma	İlgili metinleri arama ve seçme	Gerçek anlamı ifade etme	Çıkarımları birleştirme ve oluşturma	Niteliği ve güvenirliği değerlendirme	Metnin içeriği ve biçimi üzerine düşünme	Uyuşmazlıkları belirleme ve uyuşmazlıkların üstesinden gelme
Sınıf Düzeyi							
5. Sınıf		-					
	50		30	125	4	24	1
6. Sınıf		-					
	34		63	148	2	26	14
7. Sınıf		-					
	31		36	103	-	37	3
8. Sınıf		-					
	53		56	98	3	39	5
Toplam	168	-	185	474	9	126	23

Tablo 4'e göre aynı tür etkinliklerin tekrarlandığı, aynı bilişsel süreçlere uygun soruların hazırlandığı, aynı kazanımlar üzerinde durulduğu belirlenmiştir. Öğrencilerin okuma becerisine yönelik farklı bilişsel yeterliliklerini ölçecek ve geliştirecek etkinliklerin yer almadığı, hazırlanan etkinliklerin ve metin altı soruların birbirinin tekrarı olmasından kaynaklı olarak sorulara yönelik ezbere işlemler yapıldığı söylenebilir. Aynı soru tiplerine alışan öğrencilerin farklı tür ve seviyedeki sorular karşısında bocalayacağı öngörülebilir. Alt düzey bilişsel süreçlere yönelik hazırlanan görece kolay sorular, öğrencilerin farklı şekilde kurgulanmış ve üst düzey bilişsel yeterliliklerini ölçen sorular karşısında zorlanmasına, strese girmesine ve başarısız olmasına sebep olacaktır. Öğrencilerin üstbilişsel (metacognition) okuma stratejilerini öğrenmesine imkân sağlayarak okuma ve anlama sürecini yönetmesini, denetlemesini, bildiklerini tasnif ederek neye, ne kadar ihtiyacı olduğunu belirlemesini, okuma sürecinde karşılaştığı durumlara göre strateji geliştirmesini sağlayacak nitelikte etkinlikler Türkçe ders kitaplarında yer almalıdır.

3. Türkçe Ders Kitaplarındaki Tema Değerlendirme Bölümlerinde Yer Alan Okuma Becerisine Yönelik Soruların PISA'daki Bilişsel Süreçlere Göre Değerlendirilmesine İlişkin Bulgular

Araştırmada Türkçe ders kitaplarında her temanın sonunda yer alan tema değerlendirme bölümlerindeki okuma becerisine dönük sorular, PISA'daki okuma becerileri bilişsel süreçlerine göre incelenmiş ve elde edilen bulgular Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5: Türkçe ders kitaplarındaki okuma becerisine yönelik tema değerlendirme sorularının PISA'daki bilişsel süreçlere göre sınıflandırması

Bilişsel Süreçler	Bilgiye Ulaşma		Anlama	Değerlendirme ve Derinlemesine Düşünme				Toplam
Alt Boyutlar	Bilgileri tarama ve bulma	İlgili metinleri arama ve seçme	Gerçek anlamı ifade etme	Çıkarımları birleştirme ve oluşturma	Niteliği ve güvenilirliği değerlendirme	Metnin içeriği ve biçimi üzerine düşünme	Uyuşmazlıkları belirleme ve uyuşmazlıkların üstesinden gelme	
Tema Değerlendirme	35	-	41	66	1	13	1	157

Tablo 5'e göre Türkçe ders kitaplarındaki okuma becerisine yönelik tema değerlendirme sorularının 157 tane olduğu görülür. Bu soruların ise daha çok "metindeki bilgileri tarama ve bulma", "gerçek anlamı ifade etme", "çıkarımları birleştirme ve çıkarım oluşturma" bilişsel süreçlerine yönelik hazırlandığı söylenebilir. Tema değerlendirme bölümlerindeki soruların ardından tema sonlarında yer alan "Tema Sonu Değerlendirme Çalışmaları", "Tema Sonu Ölçme ve Değerlendirme", "Tema Değerlendirme Soruları", "Tema Ölçme ve Değerlendirme Soruları" başlıkları altında verilen sorular da incelenmiş ve PISA okuma becerileri bilişsel süreçlerine göre tasnif edilmiştir. Elde edilen bulgular Tablo 6'da gösterilmiştir:

Tablo 6: Tema değerlendirme bölümlerindeki okuma becerisine yönelik soruların PISA'daki bilişsel süreçler bağlamında sınıflara göre değerlendirmesi

Bilişsel Süreçler	Bilgiye Ulaşma		Anlama	Değerlendirme ve Derinlemesine Düşünme			
Alt Boyutlar	Bilgileri tarama ve bulma	İlgili metinleri arama ve seçme	Gerçek anlamı ifade etme	Çıkarımları birleştirme ve oluşturma	Niteliği ve güvenilirliği değerlendirme	Metnin içeriği ve biçimi üzerine düşünme	Uyuşmazlıkları belirleme ve uyuşmazlıkların üstesinden gelme
Sınıf Düzeyi							
5. Sınıf	10	-	9	19	-	1	1
6. Sınıf	10	-	12	9	-	4	-
7. Sınıf	12	-	5	15	-	6	-
8. Sınıf	3	-	15	23	1	2	-
Toplam	35	-	41	66	1	13	1

Tablo 6'ya göre tüm sınıf düzeylerinde "bilgiye ulaşma" ve "anlama" süreçlerine ait soruların yoğunlukta olduğu, bunun yanı sıra "değerlendirme ve derinlemesine düşünme" süreci içinde yer alan "metnin içeriği ve biçimi üzerine düşünme" sürecine yönelik tür belirleme sorularına da yer verildiği söylenebilir. Tema değerlendirme bölümlerinde yer alan ve okuma becerisi dışındaki farklı becerilere yönelik sorular inceleme kapsamı dışında bırakılmıştır.

Öğrencilerin Türkçe ders kitaplarındaki tema değerlendirme bölümlerinde yer alan okuma becerisine yönelik metinlerle ilgili hazırlanan sorularda tekrar niteliğindeki soru kalıplarıyla karşılaştığı görülmüştür. Aynı şekilde yapılandırılmış, birbirinin tekrarı şeklindeki soruların öğrencinin okuma becerileri alanındaki gelişimine daha az katkı sağlayacağı söylenebilir.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Alanyazında PISA okuma becerileri değerlendirme çerçevesi üzerine yapılan çalışmaların; LGS sorularının PISA yeterlikleri bağlamında incelenmesi (Aktaş, 2022; Aydın, 2022; Batur, Ulutaş ve Beyret, 2019; Tuzlukaya, 2019), Türkçe ders kitapları ve PISA okuma becerileri değerlendirme çerçevesinin farklı yönlerden karşılaştırılması ve değerlendirilmesi (Altun, 2021, Benzer, 2019; Bozkurt, Uzun ve Lee, 2015; Diker Coşkun, 2013; Evci, 2021; İnce ve Gözütok, 2017; Şenyıldız, 2022) ile ortaokul Türkçe öğretim programlarındaki metin türleri ile PISA'daki metin türlerinin karşılaştırılması (Ören ve vd., 2017) gibi başlıklarda toplandığı görülmektedir. Bu araştırmada diğer çalışmalardan farklı olarak Türkçe ders kitaplarındaki okuma metinleri ile etkinliklerde ve tema değerlendirme bölümlerinde soru bağlamı olarak kullanılan metinlerin şekil ve tür özellikleri ile ders kitaplarındaki etkinlik ve soruların bilişsel süreç özellikleri PISA'ya uygunluğu bakımından incelenmiştir. Araştırma sonucunda ilk olarak Türkçe ders kitaplarındaki okuma becerisine yönelik metinlerin PISA'da ele alınan haliyle şekil özellikleri incelenmiş ve inceleme sonucunda tüm sınıf düzeylerinde asıl okuma metinlerinin tamamının sürekli metinlerden seçildiği, etkinliklerde kullanılan metinlerin çoğunluğunun sürekli metin şekline sahip olduğu ama süreksiz metinlere de yer verildiği görülmüştür. Tema değerlendirme bölümlerinde soru bağlamı olarak yer alan metinlerin de asıl okuma metinleri gibi hemen hemen tamamının sürekli metinlerden oluştuğu belirlenmiştir. Bununla birlikte hiçbir sınıf düzeyinde asıl okuma, etkinlik metinleri ve tema değerlendirmelerdeki soru bağlamlarında karma metinlerin kullanılmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

İncelenen ders kitaplarında en çok sürekli metinlerin yer aldığı, süreksiz metinlerin de daha çok etkinliklerde kullanıldığı, karma metin şeklinin ise hiç kullanılmadığı bulgulanmıştır. Tema değerlendirme sorularının tamamında -8.sınıf ders kitabındaki bir süreksiz metin örneği hariç- sürekli metinler kullanılmıştır. Buradan yola çıkarak incelenen ders kitaplarında süreksiz metin şekline yalnızca etkinliklerde yer verildiği söylenebilir. Süreksiz metin şeklinin en çok 6.sınıf ders kitabındaki etkinliklerde, en az da 7. sınıf ders kitabındaki etkinliklerde kullanıldığı görülmüştür. Benzer bir şekilde Dilidüzgün (2021, s.119), TDÖP (2019) temelli yazılmış 8.sınıf ders kitabı (MEB, 2019)'nda grafik, tablo vb. süreksiz metinlerin yer aldığını fakat karma ve çoğul metinlere yer verilmediğini belirtmiştir. Diker Coşkun (2013, s. 33), Türkçe dersi kitaplarını PISA okuma ölçütleri yönünden değerlendirdiği çalışmasında tüm sınıflar düzeyinde değerlendirmeye konu ettiği ders kitaplarında yer alan metinlerin şekillerine göre yalnızca akıcı metinlerden oluştuğunu söylemiştir. İnce ve Gözütok (2017) tarafından yapılan çalışmada, kitaplarda kullanılan metinlerin PISA metin biçimi açısından özellikleri değerlendirilmiş ve kitaplarda yer alan okuma metinlerinin tamamının sürekli metin olduğu; süreksiz karma ve çoğul metinlerin bulunmadığı belirtilmiştir. Benzer ve Evci (2021) yaptıkları çalışmada, derslerde kullanılan kitaplarda şekil bakımında sürekli metin" sınıflamasındaki metinlerin daha fazla yer aldığını belirtmişlerdir.

Türkçe ders kitaplarındaki okuma becerisine yönelik metinler PISA'da ele alınan haliyle tür özellikleri bakımından yapılan inceleme sonucunda tüm sınıf düzeylerinde asıl okuma metinlerinin hemen hemen tamamının -6.sınıf ders kitabındaki bir metin etkileşim, bir metin tartışma; 8.sınıf ders kitabında da bir metin tartışma türündedir- anlatı, açıklama ve şiir türündeki metinlerden seçildiği söylenebilir. Asıl okuma metni olarak kullanılan metinlerin çoğu anlatı türündedir. Etkinliklerde kullanılmak üzere seçilen metinlerin farklı tür özellikleri taşıdığı görülmüştür.

Okuma becerisi bağlamında tüm sınıf düzeylerinde yapılan inceleme sonucunda etkinliklerde anlatı betimleme, açıklama, tartışma, yönerge, etkileşim ve şiir türünde metinler kullanıldığı görülmüştür. Etkinliklerde kullanılan metinlerin sınıf esasına göre temsil durumuna baktığımızda farklı türde etkinlik metni en fazla 6.sınıf ders kitabında -yönerge hariç tüm türlerden- kullanılırken en az 7. sınıf ders kitabında -yalnızca açıklama ve yönerge türünde - kullanılmıştır. Tema değerlendirme bölümlerinde soru bağlamı olarak yer alan metinler incelendiğinde alt sınıf düzeylerinde (5, 6) daha çok anlatı türünde metinler kullanıldığı ama açıklama ve şiir türlerine de yer verildiği görülmüştür. 7. sınıf düzeyinde

incelenen ders kitabının tema değerlendirme bölümlerindeki metinler daha çok açıklama türünden seçilirken anlatı, tartışma ve şiir türlerine de yer verilmiştir. 8.sınıf ders kitabında tema değerlendirme bölümlerinde kullanılan metinlerin en fazla açıklama türünde olduğu fakat bu bölümlerde farklı metin türlerinin de bulunduğu belirlenmiştir. Hiçbir sınıf düzeyinde yönerge ve etkileşim türündeki metinler tema değerlendirme bölümlerinde kullanılmamıştır. İncelenen ders kitaplarında betimleme ve yönerge türünde metinlere ana metin olarak yer verilmediği, etkinliklerde ve tema değerlendirme bölümlerinde ise sınırlı sayıda yer verildiği görülmüştür.

Türkçe ders kitaplarındaki okuma becerisine yönelik etkinliklerde yer alan soruların PISA'daki bilişsel süreçlere göre sınıflandırmasının nasıl olduğuna dair yapılan incelemede, okuma becerisi bağlamında kullanılan etkinliklerin ve metin altı soruların daha çok “bilgiye ulaşma” ve “anlama” süreçlerine yönelik hazırlandığı görülmüştür. “değerlendirme ve derinlemesine düşünme” sürecine yönelik etkinliklere ve metin altı sorulara diğer süreçlerden daha az yer verildiği tespit edilmiştir. Bu noktada basılı materyal olan ders kitaplarında, “bilgiye ulaşma” sürecinin alt basamaklarından biri olan “İlgili metinleri arama ve seçme” sürecinin daha çok güvenli araştırmaya (gov ve edu uzantılı sitelere) yönlendirme şeklinde yer aldığını, bu bilişsel sürece ilişkin etkinlik ya da soruların PISA'da yer verilen şekilde bulunmadığını söylemek gerekir.

Türkçe ders kitaplarındaki tema değerlendirme bölümünde yer alan okuma becerisine yönelik soruların PISA'daki bilişsel süreçlere göre sınıflandırmasında PISA bilişsel süreçleri bağlamında yapılan değerlendirmesi sonucunda; etkinliklerde olduğu gibi bu bölümlerde de daha çok “bilgiye ulaşma” ve “anlama” süreçlerine yönelik soruların olduğu, “değerlendirme ve derinlemesine düşünme” gibi üst düzey becerilerin kullanılmasını gerektiren sorulara daha az yer verildiği görülmüştür. Alanyazında Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin, metin altı soruların ve tema sorularının bilişsel becerilere göre değerlendirmesinin yapıldığı çalışmalarda da bu bulgu desteklenmiştir. Örneğin, Bozkurt, Uzun ve Lee (2015) Korece ve Türkçe ders kitaplarındaki metin sonu sorularının karşılaştırmasını yaptıkları çalışmanın sonucunda, Türkçe ders kitabı örnekleminde üst düzey bilişsel becerileri geliştirebilecek soruların oran olarak az olduğunu, soruların sıradizinsel olmadığını ve aynı tür soruların yığılma gösterdiğini bunun da uzmanlarca tanımlanan zihinsel işlem basamakları ile uyumlu olmadığını belirtmişlerdir. İnce ve Gözütok (2017) araştırmalarında 6- 8.sınıf Türkçe kitaplarındaki metinlerin PISA'daki yaklaşımlar yönünden özelliklerini gösterdikleri çizelgede ders kitabındaki metinlerin, %53 oranında bilgileri bir araya getirme ve yorumlama, %26 oranında bilgiye ulaşma ve bilgiyi hatırlama, %21'inde ise kendi düşüncelerini yansıtmaya ve değerlendirme yaklaşımlarını içerdiklerini belirlemişlerdir. Çelik (2023), Türkçe ders kitaplarını bilimsel yeterlik ölçütlerine göre incelediği çalışmasında, 8.sınıf ders kitabındaki metne yönelik soruların bilgiyi ölçen, hatırlama, anlama düzeyine yönelik sorular olduğunu belirtmiştir. Sur (2022) ortaokul Türkçe ders kitaplarına dair araştırmada, yaptığı karşılaştırma sonucunda ortaokul Türkçe ders kitaplarında sınıf düzeyi arttıkça metin altı soruların niteliksel olarak değişmediğini, tüm sınıf düzeylerinde alt düzey bilişsel boyutla ilgili soruların daha yüksek dağılıma sahip olduğunu söylemiştir.

Bu çalışma sonucunda da Türkçe ders kitaplarındaki okuma becerisine dönük etkinliklerde ve tema değerlendirme bölümlerindeki soruların daha çok hatırlama, bulma, anlama, seçme, metin içi basit çıkarımlar yapma gibi süreçleri temsil edecek şekilde hazırlandığı görülmüştür. Öğrencilerin değerlendirme yapmasına, kendi düşüncelerini yansıtmaya, farklı bakış açılarını kavrayarak uygun olanı belirlemesine ya da yeni bir bakış açısı yaratmasına, farklı metinleri savunulan düşünceler bakımından değerlendirip çözümler üretmesine imkân sağlayarak üst düzey bilişsel beceriler geliştirmesine hizmet edecek etkinlik ve soruların ders kitaplarında daha az sayıda yer aldığı belirlenmiştir.

Sonuç olarak içinde yaşadığımız çağın gereklerine uyum sağlaması açısından yapılan yeniliklere, eğitim teknolojileri alanında sürdürülen araştırma ve geliştirme çalışmalarına ve öğretim teknolojilerinin tüm okullarda kullanılabilir hale gelmesi amacıyla yürütülen projelere rağmen eğitim sistemimizde halen derslerde kullanılan ana materyal konumundaki ders kitapları eğitim ve öğretim için çok önemlidir. Bu nedenle araştırma sonunda, ders kitaplarındaki etkinlik ve soruların farklı ilgi alanlarına hitap edecek şekilde ve sınıf düzeyi arttıkça artan zorluk derecesine göre hazırlanması gerektiği söylenebilir. Ayrıca ders kitaplarında üst düzey bilişsel becerileri geliştirecek etkinlikler ile metin altı sorulara ve

öğrencilerin metinlerden yola çıkarak günlük hayatta karşılaşılabilecekleri sorunlara çözüm üretmelerini sağlayacak sorulara daha fazla yer verilmesi öğrencilerin hem akademik hem de yaşamsal becerilerinin gelişmesi açısından faydalı olacaktır. Çalışma sonucunda beş yıl süreyle kabul edilen ders kitaplarının ara incelemelere tabi tutulması, ders kitaplarında güncel metin tür ve şekillerine yer verilmesi ve hizmet içi eğitim faaliyetleriyle öğretmenlerin bu metin tür ve şekilleri konusunda bilinçlendirilmesi konusunda çalışmaların yapılması önerilebilir.

Kaynakça

- Aktaş, E. (2022). 2018-2021 LGS Türkçe sorularının PISA okuma yeterlik düzeylerine göre değerlendirilmesi *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 11(1), 258-276.
- Altun, K. (2021). 8. sınıf Türkçe ders kitabındaki tema değerlendirme sorularının PISA düzeylerine ve yenilenmiş Bloom Taksonomisi'ne göre incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.
- Altun, M. ve Gürbüz M. Ç. (2019). PISA uygulamalarının tanıtımı (1. Bölüm). S. Çepni (Ed.), *PISA ve TIMMS mantığını ve sorularını anlama içinde* (s.1-16) (2.baskı). Pegem Akademi.
- Aydın, İ. (2022). *Liselere Geçiş Sınavı'nda (LGS) yer alan Türkçe sorularının Türkçe Dersi Öğretimi Programı ve PISA okuma becerileri yeterlikleri bağlamında incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Akdeniz Üniversitesi, Antalya.
- Batur, Z., Ulutaş, M. ve Beyret T. N. (2019). 2018 LGS Türkçe sorularının PISA okuma becerileri hedefleri açısından incelenmesi. *Millî Eğitim*, 48(1), 595-615.
- Benzer, A. (2019). Türkçe ders kitaplarının PISA okuma yeterlik düzeyleri ile imtihanı. *Okuma Yazma Eğitimi Araştırmaları*, 7(2), 96-109.
- Benzer, A. ve Evci, B. (2021). PISA ölçütünde metinsellik rubriği geliştirme. *Turkish Journal of Primary Education (TUJPED)*, 6(1), 18-35.
- Bozkurt, B.Ü., Uzun, G.L. ve Lee, Y.H. (2015). Korece ve Türkçe ders kitaplarındaki metin sonu sorularının karşılaştırılması: PISA 2009 sonuçlarına dönük bir tartışma. *International Journal of Language Academy*, 3(9), 295-313.
- Çelik, T. (2023). Türkçe ders kitaplarının bilimsel yeterlik ölçütlerine göre incelenmesi. *Uluslararası Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Dergisi*, 6(2), 237-255.
- Diker Coşkun, Y. (2013). Türkçe ders kitaplarının PISA sınavı okuma ölçütleri açısından incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(26), 22-43.
- Dilidüzgün, Ş. (2021). Türkçe öğretiminin yapısı kapsamında okuma kültürü açısından PISA sonuçlarıyla ilişkilendirilmesi (6.Bölüm). İ.S. Aydın ve Ö. Yahşi (Ed.), *PISA ve okuma kültürü içinde* (s.99-129). Nobel Yayıncılık.
- Evci, B. (2021). *Ortaokul Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin PISA ölçütünde metinsellik özelliklerine göre incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- İnce, M. ve Gözütok, F. D. (2017). Türkçe 6, 7 ve 8. sınıf ders kitaplarının PISA okuma becerilerine göre incelenmesi. *Turkish Studies*, 12(33), 213-225.
- Kaldırım, A. ve Tavşanlı, Ö. F. (2018). Sınıf öğretmeni adaylarının metin türlerine ve metinlerin Türkçe derslerinde kullanımına ilişkin görüşleri. *Millî Eğitim Dergisi*, 48 (224), 397-414.
- Karasar, N. (2005). *Bilimsel araştırma yöntemi "kavramlar-ilkeler-teknikler"* (14. Baskı). Nobel Yayın Dağıtım.
- MEB (2005). *2003 projesi ulusal nihai rapor*. T. C. Millî Eğitim Bakanlığı. <https://pisa.meb.gov.tr/www/raporlar/icerik/5> adresinden alınmıştır. (Erişim tarihi: 28.11.2023)
- MEB (2010a). *PISA 2006 ulusal nihai raporu*. T. C. Millî Eğitim Bakanlığı. <https://pisa.meb.gov.tr/www/raporlar/icerik/5> adresinden alınmıştır. (Erişim tarihi: 28.11.2023)
- MEB (2010b). *PISA 2009 ulusal ön raporu*. T. C. Millî Eğitim Bakanlığı. <https://pisa.meb.gov.tr/www/raporlar/icerik/5> adresinden alınmıştır. (Erişim tarihi: 28.11.2023)
- MEB (2015). *PISA 2012 araştırması ulusal nihai raporu*. T. C. Millî Eğitim Bakanlığı. <https://pisa.meb.gov.tr/www/raporlar/icerik/5> adresinden alınmıştır. (Erişim tarihi: 28.11.2023)
- MEB (2016). *PISA 2015 ulusal raporu*. T. C. Millî Eğitim Bakanlığı. <https://pisa.meb.gov.tr/www/raporlar/icerik/5> adresinden alınmıştır. (Erişim tarihi: 28.11.2023)
- MEB (2019a). Türkçe dersi öğretim programı (ilkokul ve ortaokul 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflar). Ankara: T.C. Millî Eğitim Bakanlığı. <https://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=663>. (Erişim tarihi: 11.10.2023)

- MEB. (2019b). *PISA 2018 Türkiye ön raporu*. T. C. Millî Eğitim Bakanlığı. <https://pisa.meb.gov.tr/www/raporlar/icerik/5> adresinden alınmıştır. (Erişim tarihi: 02.12.2021)
- MEB (2021). Millî Eğitim Bakanlığı Ders Kitapları ve Eğitim Araçları Yönetmeliği. Resmi Gazete. Sayı: 31628 (14.10. 2021).
- MEB (2023). *PISA 2022 Türkiye Raporu*. T. C. Millî Eğitim Bakanlığı. <https://pisa.meb.gov.tr/www/raporlar/icerik/5> adresinden alınmıştır. (Erişim tarihi: 16.03.2024)
- Miles, M. B. & Huberman, M. A. (1994). *An expanded sourcebook qualitative data analysis*. Sage Publication.
- OECD (2003). *Assesment framework-mathematics, rading, science and problem solving knowledge and skills*. <https://www.oecd.org/education/school/programme-for-international-student-assessment-pisa/33694881.pdf>. Erişim tarihi: (06.05.2024)
- OECD (2006). *Assessing scientific, reading and mathematical literacy, a framework for PISA 2006. Programme for international student assessment*. https://www.oecd-ilibrary.org/education/assessing-scientific-reading-and-mathematical-literacy_9789264026407-en. (Erişim tarihi: 06.05.2024)
- OECD (2009). *Assessment framework key competencies in reading, mathematics and science*. https://www.oecd-ilibrary.org/education/pisa-2009-assessment-framework_9789264062658-en. (Erişim tarihi: 06.05.2024)
- OECD (2013). *PISA 2012 Assessment and analytical framework: mathematics, reading, science, problem solving and financial literacy*. https://www.oecd.org/pisa/pisaproducts/PISA%202012%20framework%20e-book_final.pdf. (Erişim tarihi: 06.05.2024)
- OECD (2017). *PISA 2015 Assessment and analytical framework: science, reading, mathematic,financial literacy and collaborative problem solving*. <https://www.oecd.org/education/pisa-2015-assessment-and-analytical-framework-9789264281820-en.htm>. (Erişim tarihi: 06.05.2024)
- OECD (2019a). *PISA 2018 Assessment and analytical framework*. OECD Publishing, Paris. <https://www.oecd.org/education/pisa-2018-assessment-and-analytical-framework-b25efab8-en.htm>. (Erişim tarihi: 12.01.2023)
- OECD (2019b). *PISA 2018 Results (Volume I): what students know and can do*. PISA, OECD Publishing, Paris. <https://www.oecd.org/education/pisa-2018-results-volume-i-5f07c754-en.htm>. (Erişim tarihi: 12.01.2023)
- OECD (2023). *PISA 2022 Assessment and analytical framework*. OECD Publishing, Paris. <https://www.oecd.org/publications/pisa-2022-assessment-and-analytical-framework-dfe0bf9c-en.htm>. (Erişim tarihi: 10.10.2023)
- Sever, S., Kaya, Z. ve Aslan C. (2017). *Etkinliklerle Türkçe Öğretimi* (4.baskı). Tudem Yayıncılık.
- Sur, E. (2022). Türkçe Ders Kitaplarında Yer Alan Metin Altı Soruların Yenilenmiş Bloom Taksonomisi'ne Göre İncelenmesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 11(1), 430-451.
- Şenyıldız, N. (2022). *Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin okuma kazanımlarını gerçekleştirme yeterliliği ve PISA'daki okuma becerileri alanındaki etkisi açısından değerlendirilmesi*. Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Tuzlukaya, S. (2019). 8. sınıf Türkçe dersi merkezî sınav sorularının PISA okuma becerileri yeterlilikleri açısından incelenmesi. *The Journal of International Lingual, Social and Educational Sciences*, 5(1), 92-100.

Etik kurul onayı

Türkçe ders kitaplarının doküman incelemesi tekniğiyle incelenmesini kapsayan ve katılımcı ya da deneklerin bulunmadığı bu araştırma etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalar arasında yer almaktadır.

Araştırmacıların katkı oranı beyanı

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Çıkar çatışması beyanı

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.